

UNIVERSITY OF TAMPERE

This document has been downloaded from
TamPub – The Institutional Repository of University of Tampere

 Publisher's version

The permanent address of the publication is
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201406031558>

Author(s):	Kosonen, Päivi
Title:	Myöhäismoderni kokeileva omaelämäkerta : syntymään ulottuva teksti
Main work:	Laulujen lumossa : kirjallisuudentutkijoiden ja kirjailijoiden seireenilauluja professori Yrjö Varpiolle hänen 60-vuotispäivänään 7.11.1999
Editor(s):	Hosiaislouma, Yrjö
Year:	1999
Pages:	253-263
ISBN:	951-44-5591-6
Publisher:	Tampere University Press
Discipline:	Literature studies
Item Type:	Article in Compiled Work
Language:	fi
URN:	URN:NBN:fi:uta-201406031558

All material supplied via TamPub is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorized user.

Myöhäismoderni kokeileva omaelämäkerta: syntymään ulottuva teksti

Päivi Kosonen

Oikea joulusadun talo... ja joka oli syntymäkotini (Nathalie Sarraute: *Enfance*, 42).

Kokeilevassa myöhäismodernissa omaelämäkerrassa *omaelämäkerrallinen intentio* ripotellaan koko tekstiin kirjoittamisen motiivien ja muistamisen ongelmien ja rajojen jatkuvaksi kommentoinniksi, mikä voi saada perinteiseen kertomusmuotoon tottuneen lukijan turhautumaan. Mutta kertojan kannalta perimmäisen synn tavoittamattomuus on dynaamisuutta ja perustelee tällaisen omaelämäkerran luonteen *avoimena tekstinä*, kokonaisuutena joka ei ole valmis, vaan syntyy aina uudestaan tässä ja nyt lukemisen myötä. Tästä näkökulmasta on luontevaa, ettei kertoja myöskään aloita syntymästä, omaelämäkertaan perinteisesti liitetystä syntymäilmoituksesta tai -kertomuksesta Jean-Jacques Rousseau'n *Tunnustuksien* (1782–89) tyyliin: ”Olen syntynyt Genevessä vuonna 1712 kansalaisesta Isaac Rousseausta ja kansalaisesta Suzanne Bernardista.” (Rousseau 1959, 8.) – Tarkasteluni kohteena ovat seuraavassa Georges Perecin *W ou le souvenir d'enfance* (1975; *W eli lapsuudenmuisto*, 1991). Nathalie Sarrauten *Enfance* (1983; *Lapsuus*, 1984), Marguerite

Durasin *L'Amant* (1984; *Rakastaja*, 1985) ja Alain Robbe-Grillet'n *Le miroir qui revient* (1985; 'Kummitteleva peili').

Marguerite Durasin *L'Amantia* lukuunottamatta käsiteltävistä kirjoista löytyy syntymäkertomukseen vertautuva kuva tai kuvaus. Merkillepantavaa on kuvausten kirjo. Syntymän kertomisen eri modaliteetit (hypoteettisuus, poeettinen dramaattisuus, psykoanalyttisen teorian kaiut) tulevat esiin näinkin pienessä aineistossa. Myöhäismoderni syntymäkertomus on kuitenkin menettänyt jotakin paikastaan rakenteellisena alkuna, omaelämäkerran alussa tai myöhemmin kuvattuna elämäntarinan ja päähenkilösankarin elämänkaaren alkupisteenä. Syntymämaininnan asemesta nämä kirjat alkavat laveista kirjoittamisen ja muistelemisen projektin alku- ja syntymäkuvauksista, omaelämäkerrallisen intention alkunäytöksistä. Menneisyyden sankarin syntymä saa antaa tilaa kirjailijakertojan syntymälle (Sarraute). Tai sitten perinteinen syntymäkertomus dekonstruoidaan (Robbe-Grillet), tai käännetään ympäri (Perec). Näillä kirjailijoilla tekstin ja kirjoituksen voi sanoa – kylläkin ilmaisen eri merkityksissä – ulottuvan omaan alkuperään saakka.

Philippe Lejeunen mukaan varsinaiset syntymäkertomukset ovat kirjailijoilla ylipäättään harvinaisia. Toisaalta hän viittaa artikkelissaan ”*Récits de naissance*” (1986) tällä vuosisadalla syntyneeseen uuteen, Freudin jälkeiseen, psykoanalyttiseen kertomustyyppiin, jossa syntymästä tehdään fantasmaattinen projektoiden paikka, persoonallisuuden alkuperä tai henkilökohtaisten traumojen perimmäinen syy. Syntymän psykodraama on Lejeunen mukaan alkanut muodostaa *uuden syntymän kertomistavan*, uuden todenvastaavuuden tai jopa uuden doxan, jonka mukaan oma syntymä saatetaan omaelämäkerrassa – ristiriitaista kyllä – kertoa hyvinkin eloisesti ja yksityiskohtaisesti.

1700-luvulla tai vaikkapa Rousseau'n *Tunnustuksista* alkanen lapsuus ja lapsuusmuistot ovat muodostaneet modernin ihmisen maaperän tai kasvualustan (ajatus siitä, ettei ihminen synny aikuisena), mutta 1900-luvulla on menty pitemmälle. Tai

oikeastaan on menty syvemmälle, vauvan kokemukseen: ääripäissään joko syntymää edeltävää kokemusta jäljittelevään kuvaukseen kohdun ajasta ja tilasta, josta esimerkiksi *écriture fémininen*, feminiinisen kirjoituksen, on sanottu pulppuavan (Cixous 1975), tai sitten syntymähetken ahdistavaan tunnelikokemukseen, jonka mieleen palauttamista voidaan pitää eheytyvän ja tervehtyvän psyyken perustana.

Georges Perecin omaelämäkerrallisessa tekstissä *W ou le souvenir d'enfance* on kaksi viittausta syntymään, joista ensimmäinen kertoo fiktiivisen syntymän ja toinen oman syntymän. Huomionarvoista on syntymäviittausten tyyllinen samankaltaisuus. Molemmat ovat perinteisen omaelämäkerran lakonisia toteamuksia ("Synnyin", "Je suis né"), jotka viittaavat pikemminkin itse syntymätapahtuman muistamattomuuteen tai sen unohtamiseen. Omaelämäkerrallisissa muistiinpanoissaan (*Cartes noir*), joista osa on julkaistu postuumisti kokoelmassa *Je suis né* (1990), ja joita Perec teki 1970-luvun alussa omaelämäkertaansa kirjoittaessaan, kirjailija pohtii syntymäkertomuksen rakennetta ja tyyliä:

On vaikeaa kuvitella tekstiä, joka alkaisi näin: Olen syntynyt. Sen sijaan voin pysähtyä heti päivämäärän tarkennuksen jälkeen. Olen syntynyt 7. maaliskuuta 1936. Piste. Tätä olen tehnyt jo monta kuukautta. Olen tehnyt sitä jo 34 ja puoli vuotta, tänään! Yleensä jatketaan. Se on hyvä alku, joka kutsuu täydennyksiä, paljon täydennyksiä, kokonaisen historian. (Perec 1990, 9–10.)

Georges Perecin omaelämäkerrallisessa kirjassa syntymät kerrotaan lyhyesti, ilmoituksina ("indications"), aika- ja paikka- viittauksina. Fiktion minäkertoja, Gaspard Winckler, kertoo syntymänsä:

Kaikesta huolimatta, noudattaakseni sääntöä, jota en lo-
pultakaan kyseenalaista, annan mahdollisimman lyhyesti

joitain tietoja itsestäni tai täsmällisemmin sanottuna olosuhteista, joista tuli matkani syy. [...] Synnyin 25. kesäkuuta 19.. neljän maissa R:ssä, pienessä kyläpahasessa lähellä A:ta. (Perec 1991, 11.)

Tämän jälkeinen oma syntymäkuvaus on tulkinnanvaraisempi. Perec ei kerro syntymäänsä omaelämäkerrallisen osuuden alussa, vaan vasta myöhemmin kuudennessa luvussa, jota edeltää jo omaelämäkerran aloittava hämmäntävä ensimmäinen lause: ”Minulla ei ole lapsuudenmuistoja.” (ibid.) Ei ole yllättävää, että oma syntymä on ilmoitusluontoinen asia - ei vähääkään muistellun tai muistetun kaltainen:

Synnyin lauantaina 7. maaliskuuta 1936 yhdeksän maissa illalla Pariisissa 19. kaupunginosan synnytyssairaalassa, osoitteessa rue de l’Atlas 19. Luulen, että juuri isäni teki syntymäilmoituksen. Hän antoi minulle ainutlaatuisen etunimen – Georges – ja ilmoitti että olisin ranskalainen. [Loppuviite 1]: Itse asiassa isäni allekirjoitti vasta muutamaa kuukautta myöhemmin, tarkalleen 17. elokuuta 1936 tämän ilmoituksen, joka vastasi 10. elokuuta 1927 päivätyyn lain 3. pykälää. Omistan ilmoituksesta oikeaksitodistetun kopion 23. syyskuuta 1942 päivätyssä paperissa, jonka äiti lähetti seuraavan päivänä kälylleen Estherille. Minulle se on viimeinen todistus äitini olemassaolosta. (Ibid., 28–29.)

Lainauksessa kiinnittää huomiota syntymän materiaaliset dokumentit, täsmälliset osoitteet ja numerot, lait (lain kirjain!) ja pykälät, sekä syntymäviittausta täydentävä nootti, jossa syntymä materialisoidaan ja kiinnitetään historiaan kielen ja kirjaimen avulla. Kyse on ilmoituksesta ja sen allekirjoituksesta, etunimestä, lain kirjaimesta ja kopiosta. Minäretoriikasta huolimatta tyyli on objektiivisen historioitsija-biografin, jonka objektiivisuutta hypoteettinen ilmaus (”Je crois”, ”luulen”) vain vahvistaa. Tämä ei ole subjektiivisen muistelijan puhetta, ku-

ten Marguerite Yourcenarilla, joka omaelämäkerrassaan *Souvenirs pieux* (1989; Hurskaat muistot) kertoo oman syntymänsä vauvan näkökulmasta itkua ja ensimmäistä henkäisyä myöten. Percillä subjektiivinen kokemus saa antaa tilaa objektiiviselle historialle, johon on mahdollista tarttua. Hän kirjoittaa:

Luulin pitkään, että juuri 7. maaliskuuta 1936 Hitler olisi hyökännyt Puolaan. Erehdyin joko päivämäärän tai maan suhteen, mutta loppujen lopuksi asialla ei ollut merkitystä. Hitler oli vallassa ja leirit toimivat erittäin hyvin. Hitler ei hyökännyt Varsovaan, vaikka niinkin olisi voinut tapahtua, tai Danzigin solaan tai Itävaltaan tai Sarreen tai Tšekoslovakiaan. Varmaa oli, että tuolloin oli jo alkanut se historia, josta minulle ja kaikille rakkailleni tulisi pian elintärkeä, toisin sanoen useimmiten tappava. (Perc 1991, 28.)

Enemmän kuin persoonallisuuden syntymästä lainaus antaa kuvan historialle ja instituutioille ja laille – kirjaimelle, kirjoille, kirjallisille dokumenteille – alisteisen ihmisen ihmisen syntymästä, sosiaalisesta ja historiallisesta syntymästä, nyky-Ranskan *kansalaisen syntymästä*, jota lisäksi sävyttää ajatus ironisesta kohtalosta. Se liittyy mainintaan ”ainutlaatuisesta” ranskalaisesta nimestä, Georges, jonka hänen isänsä hänelle antoi ja jonka tarkoitus oli suojata hänen lapsuutensa. Siten vaikka oma syntymä ei muodostakaan kyseenalaistamatonta alkua, Perc kirjoittaa syntymänsä subjektiivisen historiansa alkuperäksi, mutta ei ilman traagista ironiaa ja ambivalenssia. Toinen maailmansota ja keskitysleirit muodostavat kehykset Percin historialle alusta alkaen. Ne ovat tapahtumia, joista hänen tarinansa alkaa ja joihin se punoutuu juuriaan myöten: ”Minut oli vapautettu siitä [omasta historiastani]. Toinen historia, suuri Historia isolla H:lla, oli jo iskenyt puolestani: sota, leirit.” (Ibid., 12.)

Nathalie Sarrauten teokseen *Enfance* sisältyy myös kaksi syntymäkuvausta. Toinen kertoo sisarpuolen syntymästä draamassa, jossa muistelihakertoja hahmottaa menneisyyttään Tuh-

kimona ("Cendrillon") ilkeän äitipuolen ja sisaren valtapeleissä. Toinen kuvaus, tai rakenteellisesti ensimmäinen, ei näytä lainkaan liittyvän syntymään: ei vuosilukua, ei ajankohtaa, ei muistelijakertojan epäsuoran kerronnan konventiota (kuten Perrecillä):

"Et, sitä sinä et tee..." sanat ympäröivät minut, puristavat minua, köyttävät minut, minä pyristelen vastaan... "Teen päs, kyllä minä sen teen"... Sillä selvä, minä pääsen vapaaksi, jännitys ja kiihko ojentavat käsivarteni, työnnän saksien päätä kaikin voimin, silkki antaa periksi, se repeää, minä halkaisen selkämyn ylhäältä alas ja jään katsomaan mitä sieltä tulee... repeämästä pursuaa jotakin pehmeää, harmahtavaa... (Sarraute 1983, 9-10.)

Muisto on subjektiivinen, ensimmäinen lapsuusmuisto, joka kertoo tapauksen, jossa Nathalie hoitajansa kielloista piittaamatta repii silkkisohvan selkämyn saksilla. Lainaamani kohta on draaman loppukohta eikä näytä mitenkään kuuluvan syntymätematikan piiriin. Mutta muiston rakenteellinen paikka (ensimmäinen muisto) ja lainauksen ilmaisut johtavat syntymän ja syntymisen kuvaan.

Ensin kokeva subjekti saa objektin paikan syntymään viittaavien (oikeastaan sitä edeltävien) predikaattien puristuksessa: m'entourent 'ympäröivät minut'; m'enserrent 'puristavat minua'; me ligotent 'köyttävät minut nuoralla'. Seuraavaksi subjekti on vapautumassa, ottamassa paikkaansa Subjektina: je me débats 'taistelen'; je me libère 'vapaudun'. Ulospäin suuntautuvat ja irtipurkautumisen tunnetta ilmaisevat substantiivit excitation (ex-citation) ja exaltation (ex-altation) vievät niin ikään kuin keskelle syntymätapahtuman kuuminta vapautumistaistelua. Lainauksen lopussa käytetyt ilmaisut: ceder 'antaa periksi'; se déchirer 'repeytyä'; fendre 'halkaista'; mou 'pehmeä'; grisâtre 'väritön, harmahtava'; s'échapper 'pursuta'; fente 'halkeama, naisen sukupuolielin' kuuluvat samaan syntymän

merkitysympäristöön. Tulkitsen muiston allegoriseksi syntymäkertomukseksi, mutta kuka on synnyttäjä ja kuka tai mitä siinä syntyy?

Päinvastoin kuin Georges Perec, Nathalie Sarraute on antanut menneisyyden minälle syntymäkuvauksessa myös toimivan subjektin paikan. Minä se käyttää saksia, ja samalla hänelle annetaan kokevan, vapautuvan subjektin paikka. Näin *Enfance* esittää syntymän kielellisenä draamana, jossa menneisyyden minä vapautuu toisen sanojen (hoitajan? äidin? kirjailija-äidin?) puristuksesta. Kirjailija tekee itsestään synnyttäjän. Hän synnyttää itsensä ja kirjoittaa siten auki modernin kirjailijan unelman. Hélène Cixous (1987, 65) on kutsunut maskuliiniseksi unelmaksi itsen luomista ilman äitiä ja pitänyt taiteellista luomista miehisenä kompensationsa naisten kyvyille synnyttää. Mutta Sarrauten tapauksessa ollaan tekemisissä naiskirjailijan allegorisessa muistikuvassa, jossa äitiin liittyvä silkkikuvasto on läsnä. Äiti ja silkki liittyvät *Enfances*sa olennaisesti yhteen, kuten Valerie Minogue (1986) on oivaltanut. Muistikuvassa huomionarvoista on tunneilmaisullinen dramaattisuus ja allegorisen luennan alta paljastuva syntymiskokemuksen todentuntu: väkivaltaisuus ja vulgaariuskin, sekä naiskokemuskantilta merkillepantava syntyjän ja synnyttäjän, lapsen ja äidin kokemuskulmien yhteenpunominen.

Nathalie Sarrauten kertoman kaltaisia allegorisia syntymäkertomuksia tapaa harvoin. Tavallisempaa on pohtia suoraan omaa alkuperää ja sen rakentumista, kuten Alain Robbe-Grillet kirjassaan *Le miroir qui revient*: ”Voisinpa pitää yllä toivoa löytää kynäni kautta (minkä ihmeen kautta?) joitakin alkuperäisiä hetkiä joista minä olen tehty” tai ”Toinen ongelma on se, että kirjoitan myös itsestäni tai jopa pelkästään itsestäni, kuten tavallista. Vanhemmissani, heissä minä on jo muotoutumassa” (Robbe-Grillet 1985, 56, 58). Tämänäyttypisten ja kirjoittamisen alkuperää koskevien pohdintojen lisäksi Robbe-Grillet’n kirjassa on kuusi syntymään viittaavaa kohta, mutta selvää ja yksiselitteistä syntymäkertomusta siitä on turha etsiä. Omaan

syntymään viitataan kolmesti kirjailijan Bretagnen syntymätalosta puhuttaessa. Samoin muistelijakertoja viittaa usein ironisesti syntymäajankohtaansa, vuoteen 1922, jonka kerrotaan määränneen hänen kohtalonsa toisessa maailmansodassa: asepalveluksen korvaamisen pakollisella työleirillä natsi-Saksassa.

Syntymätalon muistelukuvauksista nousee esiin yksi. Kerroja kiinnittää muiston ensin äitiinsä (la mère), mutta siirtyy kohta puhumaan merestä (la mer). (Mère ja mer ovat äänteellisesti läheisiä.) Mutta onko seuraavassa lapsipäähenkilön mereen suhtautumisen viha-rakkautta tematisoivassa kohdassa kyse myös äidin kohdusta ja äidistä erottautumisesta – äidistä, jonka kaltaiseksi muistelijakertoja luonnehtii itseään monessa yhteydessä?

Juuri siihen [elle = häneen?] minua yhdistävät mitä vahvimmat siteet: selittämättömällä tavalla tunsin ajautuvani kohti aaltoja ja syvyyksiä, jotka liikkuvat sen syvässä massassa. [...] Ehkä tarvittiin katkos fyysisessä kontaktissa, napanuoran katkaisu, ja tämä pitkä ero, jotta muodonmuutos saatiin päätökseen. (Robbe-Grillet 1985, 36.)

Irrallisena lainaus tuntuu vieläkin käsittämättömämmältä, eikä mahdollinen mer/mère -vaihdos tee tulkinnasta helpompaa, vaikka napanuoran leikkaus mainitaankin. Toinen, vielä hämähämpi, syntymätematiikkaan liittyvä kohta sijoittuu kirjan loppupuolelle. Mutta nyt kyse ei ole napanuorasta, vaan kohdusta tai sen karikatyyristä (ibid., 122).

Näitä kahta käsittämätöntä, ambivalentisti syntymään viittaavaa muistoa tekee mieli tulkita ironisina tai parodisina postpsykoanalyttisinä alkuperämuistoina. Syntymä esitetään niin mutkikkaasti, niin moninkerroin muuhun kokemukseen ja elettyyn kiertyneenä, että kohtia tulee tulkinneeksi psykoanalyttisen diskurssin kritiikkinä, etenkin kun Robbe-Grillet viljelee sitä avoimesti kirjassaan:

Pikkutarkka, sadisti ja kaiken kukkuraksi säästäväinen; tunnustan tässä tohtori Freudin edessä keränneeni nuoruudestaani saakka nämä kolme attribuuttia, joista hän on muodostanut yhden lempikomplekseistaan. Hänen nykyisille ja tuleville seuraajilleen huomautan vielä, että söin äidinrintaa kaksivuotiaaksi saakka ja että silloin, kun jo osasin kävellä ja puhua, saatoin vaatia tätä ainutlaatuista ravintoa lauseella, josta perheessäni on tullut legendaarinen: ”Ei kuppimaitoa, äidin maitoa”. (Ibid., 181.)

Lainauksesta käy ilmi Alain Robbe-Grillet’n parodinen ja kiihurteleva tyyli. Toteavan, kaikentietävän, ironisoivan ja kaiken yläpuolelle asettuvan muistelijakertojan unelma on totaalisuuden hallinnan ja kontrollin unelma – aina syntymäparodiaan asti – minkä kirjailija itse luonnollisesti kieltää. Robbe-Grillet’n myöhäismodernin parodisen päähenkilön – itsen – rinnalla kuljetetaan fiktiivisen kreivi Henri de Corinthen tarinaa. Mutta hän on sankari, jolla toisin kuin itsellä on alkuperä – ja tarina, jossa toisin kuin omassa tarinassa on alku, keskikohta ja loppu.

Nämä kolme esimerkkiä antavat kalpean aavistuksen myöhäismodernin omaelämäkertakirjallisuuden tavasta kertoa syntymä, eikä näiden pohjalta kannata tehdä yleistyksiä. Olennaista on, että Georges Perecin, Nathalie Sarrauten ja Alain Robbe-Grillet’n omaelämäkerrallinen muistiretoriikka perustuu analogiaperiaatteeseen, rinnastukseen ja kaltaisen tai muistuttavan ilmaisemiseen; se mitä ei voida muistaa tai kertoa suoraan, kerrotaan toisin. Näille kirjailijoille syntymän kertominen on myös tietoisesti valittu paikka, johon on mahdollista heijastaa tärkeimpiä eksistentiaalisia ongelmia.

Georges Perec käyttää hyväkseen fiktiivisen ja omaelämäkerrallisen kertomuksen rinnastusta. Hänen kirjansa tragedinen sävy on juurrutettu muistoon oman nimen saamisesta. Tragedia muodostuu kertomuksessa, jossa omaa alkuperää ei onnituta uudelleen kirjoittamallaan irrottamaan historian paino-lastista, Suuresta Historiasta sotineen ja leireineen. Myös Na-

thalie Sarraute käyttää vastaavuusretoriikkaa, mutta toisella tasolla ja toisiin tarkoituksiin. Hän sepittää (oman) syntymän kaltaisen tapahtuman, joka mahdollistaa oman historian ja tarinan uudelleen kirjoittamisen siten, että menneisyyden minästä on mahdollista tehdä aktiivinen subjekti. *Enfancen* onnellinen loppu taataan siten jo kirjan alussa. Alain Robbe-Grillet rinnastaa muistelunsa nykyhetken pohdintoihin ja luo Perecin tavoin päähenkilön rinnalle toisen fiktiivisen hahmon. Loputomat rinnastukset ja niihin liittyvä oman alkuperän ja identiteetin epävarmuus tulevat esille syntymään viittaavissa tekstikohdissa, joita retorisesti hallitsee epävarma kysely, kiertely ja kiemurtelu, alkuperän toteaminen ja sen jatkuva kieltö.

Kirjailijoilla on periaatteessa ilmaisullisesti sangen laajat mahdollisuudet kirjoittaa oma alkuperä. Psykoanalyttinen perinne näyttää johtavan syntymämuiston asettamiseen ”oikeiden” muistojen rinnalle ja syntymän kirjoittamiseen oman historian alkuperäksi, mutta ei ilman ambivalenssia.

Lähteet

Hélène Cixous: ”Le rire de la Méduse”. – *L’ARC*, nro 70, 1975.

Hélène Cixous: ”Sorties. Out and Out. Attacks/ Ways Out/ Forays. – Hélène Cixous et Catherine Clément (eds.): *The Newly Born Woman*. Transl. B. Wing. Coll. Theory and History of Literature, Vol. 24. Manchester: Manchester University Press 1987 (1975).

Marguerite Duras: *L’Amant*. Paris: Editions de Minuit 1984. [*Rakastaja*, suom. Jukka Mannerkorpi. Helsinki: Otava 1985].

Philippe Lejeune: *Moi aussi*. Coll. Poétique. Paris: Editions de Seuil 1986.

Valerie Minogue: ”Fragments of a Childhood. Nathalie Sarraute’s *Enfance*”. – *Romance Studies* No. 9. Winter 1986, Special Issue: French Autobiography II, Texts, Contexts, Poetics 1986.

Georges Perec: *W ou le souvenir d'enfance*. Paris: Denoël 1975 [*W eli lapsuudenmuisto*, suom. Päivi Kosonen. Helsinki: Like 1991.]

Georges Perec: *Je suis né*. Paris: Editions du Seuil 1990.

Alain Robbe-Grillet: *Le miroir qui revient*. Paris: Editions de Minuit 1985.

Jean-Jacques Rousseau: *Les Confessions*. Texte établi par B. Gagnebin, M. Raymond. Notes de C. Koenig. Coll. Folio, Classique. Paris: Gallimard 1959 (texte), 1973 (dossier).

Nathalie Sarraute: *Enfance*. Paris: Gallimard 1983. [*Lapsuus*, suom. Annikki Suni. Helsinki: Otava 1984.]